

Доц. др *Оливер ЛАЈИЋ**

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK – 343.132 : 336
Прегледни научни рад
Примљено: 22.09.2012.

Криминалистичке провере у финансијским истрагама**

Анстракт: У Србији је примена института одузимања имовине стечене криминалом тековина новијег датума, за разлику од већине развијених европских земаља, где је овај институт пронашао пуну афирмацију још током последње деценије 20. века и где је посматран углавном као ефикасан вид борбе против организованог криминала. Правни оквир којим је у Србији омогућено ефикасније истраживање добити стечене криминалом, а који се примењује нешто више од три године, предвидео је и оснивање посебног истражног субјекта, Јединице за финансијске истраге (ЈФИ), организационе јединице Министарства унутрашњих послова, која под руководећом улогом јавног тужиоца предузима широк дијапазон мера и радњи усмерених ка утврђивању постојања „криминалне имовине“. У оквиру овлашћења којима располаже ЈФИ проналазе се махом од раније већ позната класична полицијска овлашћења, унеколико прилагођена специфичностима финансијских истраживања, намењена прикупљању доказног материјала или предузимању радњи које имају искључиво криминалистички значај. Предмет интересовања аутора су другонаведене радње, а међу њима првенствено криминалистичке провере, као комплексан скуп радњи којима се почетна сазнања о постојању имовине стечене криминалом потврђују или оповргавају. Аутор анализира почетне изворе сазнања о криминалном пореклу имовине који су најзаступљенији у пракси, а затим указује на специфичности које наведени вид провера поприма током финансијских истрага, како у погледу форме и садржине, тако и у погледу стандарда који су на овом плану успостављени и који су обележили досадашњи рад овог истражног субјекта.

Кључне речи: имовина стечена криминалом, одузимање криминалне добити, финансијске истраге, Јединица за финансијске истраге (ЈФИ), криминалистичке провере.

* Е-mail: oliver.lajic@kpa.edu.rs

** Овај текст резултат је рада на научноистраживачком пројекту под називом *Развој институционалних капацитета, стандарда и процедура за супротстављање организованом криминалу и тероризму у условима међународних интеграција*. Пројекат финансира Министарство просвете и науке Републике Србије (бр. 179045), а реализује Криминалистичко-полицијска академија у Београду (2011-2014).

Увод

Економски криминал, као вид илегалне делатности, представља једну од основних делатности припадника организованог криминала у Европи, а када је реч о оствареном профиту и нанетој материјалној штети, сматра се најважнијом активношћу из домена организованог криминала (Council of Europe, 2005:6). Истовремено, материјална штета која је нанета у Србији услед овог облика криминала у не тако давној 2003. години процењена је на 300 до 500 милиона евра, при чему посебан проблем представљају финансијска кривична дела, у које спадају прање новца и корупција (Council of Europe, 2005:12, 64). Стварност у Србији показује да проблеми везани за одузимање незаконито стечене добити нису ограничени само на организовани и привредни криминал, већ и на ратне злочине, с обзиром да је врло тешко повући црту између ових криминалних области (Таћевић, 2010:174).

С друге стране, број правних и одговорних лица означених одговорним за привредне преступе у периоду од 2003. до 2007. године кретао се од 2.688 до 3.579 годишње за правна, односно у просеку око 3.130 за одговорна лица (Републички завод за статистику, 2009:439). Слична ситуација на том плану заступљена је и неколико година касније – 2.929 правних лица и 3.038 одговорних лица у 2009. години (Републички завод за статистику, 2011:375). Ако имамо у виду да је претходно поменута вредност причињене штете већим делом преливена у цепове физичких лица као учинилаца ових кривичних дела, а на штету привредних субјеката или друштвене заједнице, као и чињеницу да економски криминал представља само један од видова криминала који, поред организованих форми трговине дрогом, „секс индустрије“ и кривичних дела корупције, генерише највеће изворе профита¹, онда је несумњиво да привредне организације или државн буџет бивају сваке године ускраћени за изузетно велике количине новца (Врховшек, 2010:7, 8).

Расположиви подаци говоре да криминална предузећа остварују још веће приходе у развијеним земљама. Према проценама објављеним у часопису *Economy*, криминалне организације у Италији оствариле су само у једној години промет од 85 милијарди евра, док се њихова имовина процењује на око 100 милијарди евра², што чини 7% италијанског бруто националног производа (Laudati, 2007:3). Вредност добара стечених путем криминала у Великој Британији у току једне године процењује се на око 2 милијарде фунти, са додатне 3,3 милијарде фунти прихода који је послат

¹ Према истраживањима Федералног истражног бироа (ФБИ), која преноси Manning, током 90-их година прошлог века 95% свих предмета у САД чинио је криминал с елементима насиља, а „криминал белог оковратника“ свега 5%. Ипак, економски криминал одговоран је за 95% причињене штете (Manning, 2005:VII).

² На истом месту дата је и детаљна анализа појединих ставки у буџетима незаконитих делатности – 26 милијарди за опојне дроге, 12 милијарди за проституцију, 9 милијарди за зеленаштво, 8 милијарди за кријумчарење, 1,2 милијарде за илегалне имиграције, 13 милијарди за трговину фалсификованом робом итд.

у иностранство, од чега су британске службе у 2006/07. години повратиле свега 125 милиона фунти, или нешто више од 5% (Prichard, 2007:54, 73). Према ранијим подацима, вредност трансакција везаних за трговину дрогама у Уједињеном Краљевству достиже 1% бруто националног дохотка, односно 8,5 милијарди фунти годишње (Northern Ireland Assembly, 2001:2).

Пораст организованог криминалитета и пласирања тзв. прљавог новца у регуларне финансијске токове изазвао је веће интересовање стручне јавности и јавности уопште за проблематику ефикасног одузимања имовинске користи стечене криминалом (Бошковић, Маринковић, 2010:88). Као што се може видети из презентованих података, причињене штете, односно приходи остварени од криминала су огромни, без обзира да ли се ради о земљама у развоју или развијеним земљама. Међутим, штете проузроковане криминалом и даље пласирање криминалне добити на илегалном тржишту не погађају поменута друштва на исти начин. Иако криминал представља значајан проблем и у богатијим европским земљама, сматра се да он у оваквим друштвима још увек не може угрозити стабилност економског и друштвеног система. Ситуација је другачија у економски мање развијеним земљама Средње и Источне Европе, где нарочито економски криминал доводи до значајног смањења јавних прихода, подрива развој, стабилност и функционисање тржишних економија и негативно утиче на директне стране инвестиције (Council of Europe, 2005:13). Извесно је да би се наша земља могла означити као друштво младе демократије, које несумњиво припада другој поменутој групи, те би спречавање одласка сваког динара у криминални профит, односно његово задржавање у легалним финансијским токовима, имало изузетан значај. Још већи значај има враћање нелегално стеченог профита у окриље државе, и то не примарно због економских ефеката (који се, узгред буди речено, не би могли означити као занемарљиви), већ у првом реду због изградње, а потом и очувања система друштвених вредности у којем би широј јавности јасно била послата порука о извесности спровођења у дело принципа о забрани богаћења путем криминала, који би био реализован одговарајућим правним инструментима, првенствено финансијским истрагама и одузимањем имовине стечене криминалом.

Међутим, како је уочио Levi, имовина стечена криминалом ретко доспева до судова као зрели плодови са дрвета, а изгледно је да оно што финансијске обавештајне службе или други овлашћени субјекти не истраже можда никада неће бити пронађено, с обзиром на тешкоће у реконструисању токова криминалног профита након дужег временског периода. У случајевима одсуства финансијских истраживања још је мање вероватно да ће овакав профит бити идентификован и одузет (Levi, 2000:6). Због тога овај угледни криминолог наглашава значај постојања одговарајућих фаза у поступку истраживања криминалне добити које увек започињу *финансијским истрагама* спроведеним од стране одговарајућих субјеката на национал-

ном или међународном нивоу (Levi, 2000:7). Значај финансијских истраживања несумњиво је огroman, а постојање специјализованих истражних субјеката намеће се као императив. Штавише, у данашње време могло би се рећи да постојање посебних истражних субјеката у оквиру полиције, односно њених криминалистичких служби, с одговарајућим спектром овлашћења датим у правцу идентификовања и привременог одузимања добара стечених криминалом, представља стандард у тој области.

Према изворима FATF-а, још пре деценију и по приближно половина чланица ове организације имала је финансијске истражне јединице у оквиру полиције или друге криминалистичке службе које имају у надлежности истраживање финансијских аспеката кривичних дела, укључујући идентификацију добара и праћење њиховог порекла у циљу одузимања (FATF, 1997:6). У нашој земљи одговарајући правни оквир за поменути делатност створен је доношењем *Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела* (у даљем тексту ЗОИПКД), (Службени гласник РС, бр. 97/08) којим је, између осталих, створен и посебан субјект у оквиру Министарства унутрашњих послова, у чијој је примарној надлежности истраживање токова криминалне добити – Јединица за финансијске истраге (ЈФИ). У тексту који следи биће махом разматрана делатност овог субјекта током криминалистичких провера, које се у овом раду посматрају као битан сегмент процеса истраживања токова добити стечене криминалом. Значајну помоћ у том смислу аутору су пружили припадници поменуте Јединице, као и заменици Специјалног тужиоца за организовани криминал, који су се у досадашњој пракси бавили практичним питањима од значаја за поступак истраживања криминалне добити.

Прибављање почетне информације о имовини стеченој криминалом³

Да би се кренуло у поступак финансијских истраживања неопходно је да постоји информација о наводном криминалном пореклу имовине. По-

³ Домаћи законодавац је, у намери да терминолошки разлучи институт одузимања имовинске користи од одузимања имовине стечене криминалом, у одређењу овог другог употребио синтагму „имовина проистекла из кривичног дела“. Када се каже да имовина проистиче из кривичног дела, онда то имплицира чињење учиниоца кривичног дела из којег настаје имовина. Међутим, оно што настаје његовом радњом, уколико је материјалног карактера, пре би се могло означити производом кривичног дела (предмет настао извршењем к. д.), него имовином у смислу ЗОИПКД. На такав производ кривичног дела односе се одредбе КЗ о одузимању предмета, те у том смислу они и нису предмет регулисања ЗОИПКД. Имовина која је предмет овог прописа најчешће није непосредно стечена извршењем кривичног дела, него је то она у коју су преточена средства стечена криминалом (за која учинилац најчешће није ни осуђен, односно осуђен је за неко друго дело које је послужило као повод за покретање поступка одузимања криминалне имовине), како би им се „заметну траг“, односно како би се уклонила директна и непосредна веза између учиниоца и стечене користи. Имајући у виду то, као и неке практичне реперкусије, законодавцу би се могло сугерисати да користи синтагму „имовина стечена криминалом“. Она несумњиво боље одражава суштину имовине која је предмет поступка, а у складу с изнетим требало би променити и назив законског прописа којим се уређује ова област

лазни основ за покретање финансијске истраге представља у претходном или кривичном поступку утврђена чињеница да је неко лице (вероватно) извршило кривично дело и да је прибавило нелегалну добит. Претпоставка о поседовању добара која су стечена криминалом поткрепљена је, дакле, извесним степеном вероватноће који подупиру чињенице утврђене у преткривичном или кривичном поступку (*Законик о кривичном поступку* из 2001, Сл. лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02; Сл. гласник РС, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 85/05 – др. закон; 49/07, 20/09 – др. закон; 72/09 и 76/10, у даљем тексту ЗКП/01), односно предистражном или кривичном поступку (*Законик о кривичном поступку* из 2011, Сл. гласник РС, бр. 72/11, у даљем тексту ЗКП/11). Домаћи нормативни оквир за спровођење финансијских истрага предвиђа покретање финансијске истраге искључиво против власника имовине⁴ када постоје основи сумње да поседује знатну имовину проистеклу из кривичног дела (чл. 15, ст. 1 ЗОИПКД).

Почетна информација о власнику и имовини за коју се сумња да је стечена криминалом може доћи из широког дијапазона извора. У том погледу Божовић разликује: а) полицијске изворе (нпр. криминалистичке обраде, информатори, сарадници и сл.); б) пријаве физичких и правних лица; в) пријаве Управе за спречавање прања новца (сумњиве трансакције на основу индикатора као што су велики или структурирани износи и сл.); г) пријаве осталих државних органа (пореска полиција, царина, девизни инспекторат итд.); д) информације добијене посредством међународне сарадње (преко Интерпола или путем билатералне сарадње), или њ) сазнања добијена на друге начине, као што су информације добијене путем интернета, штампе, електронских медија итд. (Божовић, 2010:18).

Поред наведених, за финансијске истраге могу бити интересантни и подаци до којих се може доћи истраживањем привредног пословања правних субјеката и са њима повезаних физичких лица, као што су: а) истраге великих криминалних или коруптивних мрежа; б) извештаји о ревизијама банкара, рачуновођа и осталих регулаторних тела, као и в) банкротство фирми или предузећа која генеришу информације о незаконитом учешћу посредника (Council of Europe, 2005:96). Подаци о криминалном пореклу новца могу потећи и из наизглед баналних информација, о чему сведочи пример који наводи Bell. Наиме, имовина стечена криминалом почива углавном на готовом новцу, како би се избегао банкарски систем. Уколико се тај новац пронађе у изворном облику, тамо где се сумња да је он зарађен продајом наркотика, сама ова чињеница може бити погодна за настанак доказа. Електронска микроскопија открила је да влакна новчаница представљају савршени медијум за хватање малих кристала дрога, као што је на пример кокаин. На овај начин може се доћи до доказа који јасно указују да је новац проистекао из препродаје дроге (Bell, 2000:20).

⁴ Појам власника имовине, као и други специфични изрази релевантни за поступак истраживања и одузимања, одређени су у чл. 3 ЗОИПКД.

Ипак, у већини случајева не постоји обиље прецизних информација о имовини коју поседују извршиоци поменутих кривичних дела. Због тога је неопходно да финансијски истражитељи знају шта и где је потребно тражити. У вези с тим значајно је размотрити и „словну биографију“ лица из криминалног милеа који се у данашње време представљају као успешни пословни људи, и у оквиру законских норми употребити све расположиве тактичке и техничке мере за утврђивање порекла имовине, увек када се сумња да је она стечена на незаконит начин. Животни стандард и друге манифестације богатства лица из криминалног милеа и са њима повезаних особа, као и постојање сумње о извршењу кривичног дела, само су почетне индиције, а истрајан и мукотрпан рад, уз употребу одговарајућих криминалистичких средстава у финансијским истрагама, моћан су алат који доприноси њиховом умножавању и трансформацији у доказе подобне за коришћење у поступку одузимања имовине проистекле из кривичног дела.

Уопштено о криминалистичким проверама и њиховој примени у финансијским истрагама

Суштина даљег полицијског посла у финансијским истрагама, без обзира на квантитет и квалитет почетних информација о лицу и потенцијалној имовини за коју се сумња да је стечена криминалом, своди се на различите врсте *криминалистичких провера*. Ова делатност дефинише се као активност која има за циљ да утврђивањем нових чињеница разјасни (потврди, допуни или оповргне) постојећа сазнања значајна за одлучивање и поступање у пословима спречавања и сузбијања криминала (Жарковић, 2009:101). То је непосредна полицијска делатност која, преведена у практичну раван реализације финансијских истрага, подразумева да се почетно сазнање о наводној имовини стеченој криминалом проверава како би се оно потврдило и поткрепило одговарајућим доказима, или оповргло и одбацило као неистинито. Приликом провера мора до пуног изражаја доћи квалитетна стручна едукација финансијских истражитеља, њихова развијена општа култура и интелигенција уз способност примене логике, и моћ креативног размишљања и деловања⁵. Ради се о претпоставкама неопходним за процес криминалистичког размишљања, као интелектуално-интуитивни процес који истражитељ развија у настојању да коришћењем властитих знања, а на основу свих прибављених информација и на темељу практичних искустава, увиди све односе и везе које постоје у узрочно-последичном ланцу догађаја, ради њиховог потпуног разјашњавања (Алексић, Шкулић, 2009:43).

⁵ Алексић и Шкулић наводе да су то особине које би требало да красе сваког криминалисту, како би му омогућиле да квалитетно обавља своје задатке, а поред набројаних, наводе и добру меморију и одређене карактерне особености које могу бити посебно значајне у неким случајевима (Алексић, Ж., Шкулић, М., 2009). Криминалистика, Правни факултет, Београд, „Службени гласник“, стр. 43).

Почетна информација о криминалној имовини упоређује се са статусом који лице – објекат финансијских истрага има у погледу прихода, те уколико се уочи нелогичност, приступа се криминалистичким проверама у циљу утврђивања евентуалне криминалне активности, а затим и широком кругу радњи из дијапазона финансијских истрага. Поред лица за која се сумња да су стекли знатну имовину вршењем кривичних дела, поступком криминалистичких провера морају се обухватити и сви њихови блиски сродници, с обзиром да особа која приходује на незаконит начин спроводи бар минимални опрез, желећи да новац или власништво који проистичу из кривичног дела изгледају као имовина која припада људима који су им најближи (Colombo, 1997:3). Отуда се веома често новац ставља на рачуне који припадају брачном партнеру или лицима од поверења, или се приступа куповини некретнина на име ових лица. Покушај да се сакрије новац зарађен криминалом полагањем на рачун члана породице је један од најједноставнијих облика прања новца, и открива се свуда у свету (Bell, 2000:19). При томе је неопходно обратити пажњу на животни стил неадекватан законитим приходима и препознати индиције о поседовању добара која су стечена криминалом. Ова околност је значајна због тога што лица која се појављују као фиктивни власници имовине најчешће немају непосредних додирних тачака с криминалним радњама, те као такви у редовном току ствари никад не побуђују пажњу органа који се баве откривањем кривичних дела, односно не постају предмет њиховог интересовања.

Levi и Osofsky наводе да се финансијски истражитељи обично баве имовином над којом појединци или оптужени који су предмет истраге имају власничко или неко друго право. Студија о финансијским истрагама и одузимању криминалне добити коју су ови аутори спровели у Енглеској и Велсу средином последње деценије прошлог века показује да се овај посао углавном састоји од прикупљања података из банака, грађевинских друштава, катастарa, регистара хипотека и осталих докумената који сведоче о праву власништва над имовином, затим података који су повезани са куповином или власништвом возила, предмета за домаћинство, накита и сл. (Levi, Osofsky, 1995:32-33). Истаживање спроведено за потребе овог рада говори у прилог чињеници да се суштина финансијских истрага углавном није променила, те оно што је речено тада важи и данас. У тексту који следи биће дат кратак приказ форме и садржине криминалистичких провера које се спроводе од стране ЈФИ.

Увид у документацију и провере код пасивних субјеката финансијских истрага⁶

Посебан вид криминалистичких провера које се спроводе током финансијских истрага је *увид у документацију*. Као једна од криминалистичких радњи, она је поменута у оквиру чл. 225, ст. 2 ЗКП/01, као и у чл. 286, ст. 2 ЗКП/11, у којима се набрајају мере и радње које је полиција дужна да предузме када постоје основи сумње да је извршено кривично дело за које се гони по службеној дужности. Ова радња предузима се непосредним читањем стања у пословним књигама, као и испитивањем исправности (формалне, рачунске и суштинске) пословних књига и документације која је послужила за сачињавање пословних књига (Бановић, 2002:230). Њен значај за поступак финансијских истрага је несумњив, како у случајевима када је потребно проверити битне чињенице у документацији државних органа, тако и случајевима потребе увида у документацију предузећа, радњи, банкарских и финансијских организација и других правних лица.

Поред криминалистичких провера, као опште криминалистичке радње, и увида у документацију, као посебног вида криминалистичких провера, могао би се издвојити још један њихов посебан вид који се разликује по посредном начину предузимања, а састоји се у *кореспонденцији с надлежним државним органима*. За разлику од криминалистичких провера и увида у документацију које се спроводе непосредно од стране полицијских службеника, тј. финансијских истражитеља, овај вид прикупљања информација подразумева званично обраћање писаним путем државном органу, установи или другом правном лицу које располаже подацима о чињеницама занимљивим с аспекта финансијских истрага, ради њиховог достављања и каснијег коришћења у поступку истраживања и одузимања криминалне добити. Овлашћење Јединице за финансијску истрагу за прикупљање информација путем увида у документацију државних и других органа, организација и јавних служби, односно за добијање тражених података у писаној форми, предвиђено је чл. 19, ст. 2 ЗОИПКД. Према изричитој законској

⁶ Насупрот полиције, односно ЈФИ, тужилаштва и суда, који се могу означити као активни чиниоци, тј. *активни субјекти финансијских истрага*, односно субјекти финансијских истрага у правом смислу те речи, у другу групу могли би се сврстати различити државни органи, владине агенције, самосталне институције или регулаторна тела, чија улога није непосредно спровођење радњи финансијских истрага, али које ипак имају запажен значај у њиховој реализацији. Могло би се рећи да се њихова улога исцрпљује у евидентирању одговарајућих чињеница или праћењу одговарајућих процеса у оквиру властитог делокруга рада, који могу имати значај за предузимње финансијских истрага, односно у давању одговарајућих информација о тим чињеницама или процесима на захтев органа који су надлежни за спровођење финансијских истрага. С обзиром на овакву њихову улогу, могли бисмо их означити синтагмом *пасивни субјекти финансијских истрага*. Такве су, пре свега, банке и друге финансијске установе, мењачнице, лизинг куће, затим државни органи који воде евиденције о земљишним књигама и катастру непокретности, Агенција за привредне регистре, Агенција за приватизацију, трговински судови, различита регулаторна тела и друге владине агенције, царина, лучке капетаније, јавна предузећа која пружају услуге физичким и правним лицима из домена стамбено-комуналних послова итд.

одредби, поменути пасивни субјекти финансијских истрага дужни су да Јединици омогуће увид и доставе податке⁷, документа и друге предмете којима се доказују чињенице везане за имовину, законите приходе, трошкове живота, наслеђивање или накнаду за коју је имовина пренета на треће лице. Поменута законска одредба представља заправо својеврстан скуп одредаба које се односе на криминалистичку радњу увида у документацију и радњу обезбеђења доказа привременим одузимањем предмета. Вреди поменути још и чињеницу да увид и достављање тражених података није могуће ускратити позивањем на обавезу чувања пословне, службене, државне или војне тајне (чл. 19, ст. 3 ЗОИПКД).

Примена поменутих законских одредаба наметнула је неколико питања, првенствено практичног карактера. Наиме, питање писмене преписке уско је везано за пожељну тајност информација.⁸ Почетне информације које прибављају полицајци обично су неформалног карактера, а њихово проверавање подразумева добру сарадњу са државним органима и агенцијама, финансијским сектором и регулаторним телима која располажу информацијама о поседовању имовине, законитим приходима и евентуалним финансијским трансакцијама. Међутим, опште је познато да припадници организованих криминалних група, као и појединци умешани у криминалне радње из сфере привредно-финансијског пословања, настоје да стекну позиције у истим тим субјектима како би били упозорени на чињеницу да су скренули на себе пажњу органа гоњења (Бановић, Лајић, 2008:83). Због тога свако поступање у финансијским истрагама које претендује да буде успешно мора у почетним фазама бити праћено дозом поверљивости и ослањати се на властите изворе информација, било да су они из реда локалних полицијских службеника или са позиција у оквиру пасивних субјеката финансијских истрага који располажу траженим информацијама. Званична кореспонденција у неким случајевима би се могла показати контрапродуктивном, што зависи од конкретних околности сваког појединачног предмета.

Када је реч о кореспонденцији с надлежним пасивним субјектима финансијских истрага, постављају се још два изузетно значајна питања. Прво се односи на њено трајање, односно добијање тражене информације у жељеном року, а друго на форму и садржину информација добијених од пасивних субјеката финансијских истрага. Наиме, посматрајући про-

⁷ Од финансијског истражитеља, заправо, зависи да ли ће тражити непосредан увид у податке, документе и друге предмете значајне за поступак истраживања или ће их тражити посредно, писаним путем. У већем броју случајева приступа се овом другом решењу, првенствено из разлога целисходности.

⁸ Законодавац није испустио из вида питање поверљивости информација приликом креирања нормативног оквира за одузимање имовине стечене криминалом. Наиме, чл. 16, ст. 2 ЗОИПКД предвиђа да су подаци у вези с финансијском истрагом поверљиви и да представљају службену тајну. Ова обавеза односи се на службена лица, али и на друга лица којима ти подаци постану доступни током финансијске истраге. Одавање података од стране службеног лица представља кривично дело одавање службене тајне, а уколико је оно учињено од стране других лица, у питању је кривично дело повреда тајности поступка (Илић, Мајић, 2009:87-88).

цес прикупљања информација на описани начин из перспективе заменика Специјалног тужиоца за организовани криминал, Јекић-Брадајић, као непосредни корисник оваквих података, указује да је поступање државних и других органа и организација, као и јавних служби по поднесцима ЈФИ незадовољавајуће у погледу дужине трајања провера и времена достављања одговора, те их оцењује као непропорционално дуге (Јекић, Брадајић, 2010:7). Ово питање начелно је одређено у чл. 16, ст. 1 ЗОИПКД, у којем се каже да је дужност свих органа и лица који учествују у финансијској истрази да поступају с нарочитом хитношћу, али чини се да поступање у пракси није у складу с прокламованом законском нормом. Због тога се поменути ауторка залаже за обавезивање ових субјеката прецизним роковима који би морали бити одређени Законом, како би се избегло непотребно губљење времена и допринело ефикасности финансијске истраге.

У вези са овим проблемом потребно је поменути да су анализе досадашњег рада на плану истраживања и одузимања имовине стечене криминалом показала да се у великом броју достављених одговора надлежних органа и служби налазе и неразумљиви подаци. Уз то, није реткост ни коришћење уско стручних термина, непознатих истражитељској или правосудној популацији, а дешавало се и да су подаци представљени у форми табела које нису разумљиве лицима која не поседују ускостручна знања из дате области. Последице, већ у почетку финансијске истраге захтевају се додатна тумачења, односно одређивање вештачења (Јекић, Брадајић, 2010:7), што никако не доприноси ефикасности финансијске истраге па, самим тим, ни ефикасности целокупног поступка одузимања имовине стечене криминалом.

Изнети проблеми јасно указују да би практично поступање финансијских истражитеља требало да иде у правцу прецизног дефинисања захтева, како би запослени у оквиру пасивног субјекта финансијске истраге знали на шта да се фокусирају и на тај начин избегну оптерећивање одговора сувишним, нерелевантним подацима. С друге стране, било би корисно прописивање обавезе пасивних субјеката финансијских истрага на достављање прецизних и јасних, аналитички обрађених података. Вероватно је да би предвиђање такве обавезе у оквиру одредаба ЗОИПКД могло представљати оптерећивање тог прописа сувишним нормама, али би нека врста подзаконског акта којим би било регулисано ово и слична питања свакако била од користи.

Специфичности у поступању Јединице за финансијске истраге током криминалистичких провера

Готово увек се поставља питање колико далеко ићи у криминалистичким проверама током реализације финансијских истрага како се не би беспотребно расипало време и други ресурси када се више не могу очеки-

вати резултати сразмерни уложеном труду. У пракси се одлучивање о том питању обично своди на лични осећај истражитеља, уз претходно испрпљивање стандардног „арсенала“ провера. Овај склоп криминалистичке делатности обухвата провере код следећих субјеката: а) електродистрибутивна предузећа; б) предузећа за наплату стамбено-комуналних услуга; в) Централни регистар хартија од вредности; г) Управу за спречавање прања новца; д) локалне (градске или општинске) управе јавних прихода; њ) Агенцију за приватизацију; е) Агенцију за привредне регистре; ж) Републички геодетски завод; з) јавна предузећа за пружање услуга фиксне и мобилне телефоније; и) Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање; ј) Пореску управу, и к) оперативне и евиденције о управним унутрашњим пословима у оквиру Министарства унутрашњих послова.

У практичном поступању Јединице за финансијске истраге провере које се врше код поменутих субјеката (како би се добили општи и подаци о власништву над непокретном и покретном имовином, законитим приходима, трошковима живота, основу наслеђивања и висини накнаде за коју је извршен пренос власништва) представљају тзв. „први круг провера“. Већ и сам назив указује на њихову изузетну важност, а вредно је поменути да њихов значај произлази из високог степена вероватноће да ће се барем неки од жељених података пронаћи у евиденцијама најмање једног од претходно набројаних субјеката. При томе и негативне чињенице, односно непостојање лица у неким од евиденција могу представљати информацију којим се доказује околност битна за предмет финансијске истраге. Тако, нпр. непостојање евиденције о неком лицу у Републичком фонду за пензијско и инвалидско осигурање говори да то лице није имало заснован радни однос, односно да по том основу није било осигурано код овог Фонда у својству запосленог, односно самосталног вршиоца привредне или пољопривредне делатности. Подаци из евиденција тог органа омогућују тужиоцу да у поступку трајног одузимања докаже ову чињеницу и спречава лица из криминалног миљеа да износе релативно често заступљен изговор о наводном стицању имовине путем легалне привредне или неке друге (услугне, пољопривредне итд.) делатности. Чак и ако таква делатност постоји, она је најчешће само параван иза којег се скривају стварни извори прихода који потичу од криминала. У таквом случају проверама пријављених прихода лако се може установити да обим остварених прихода обично није у сагласности с имовинским стањем. Почетни извори сазнања, обогаћени резултатима провера из тзв. „првог круга“, представљају солидан основ за захтев јавног тужиоца који ће бити стављен у правцу одузимања имовине. Међутим, постојећи подаци обично се настоје допунити информацијама које се могу добити у тзв. „другом кругу провера“. У овај круг спадају провере које се врше код свих осталих потенцијалних извора информација.

Приликом спровођења криминалистичких провера у финансијским истрагама треба разликовати две врсте чињеница, што опредељује и даље поступање финансијских истражитеља. Када се ради о чињеницама које се односе на законите приходе, извори информација нису бројни. Ради се о ограниченом кругу званичних релевантних извора из којих се могу црпети овакве информације. ЈФИ, дакле, прикупља расположиве податке о законитим приходима, а уколико се деси да овај посао не уради добро и изостави неки од законитих извора прихода, тиме није учињена велика штета, јер лице против којег се води поступак одузимања имовине тиме није спречено да изнесе додатне информације које може поткрепити одговарајућим документима.

Насупрот томе, када се ради о проверама везаним за поседовање имовине, ситуација је дијаметрално супротна. Лица из криминалног миљеа нису ничим ограничена приликом куповине покретних добара и непокретности на територији целе државе. Тачније, они могу стицати право власништва над непокретностима и у иностранству, уколико постоје билатерални међудржавни споразуми којима је уређена ова област. Осим тога, за разлику од законитих прихода, ова лица немају никакав интерес да Јединици и јавном тужиоцу презентују податке о имовини коју поседују, с обзиром да им је добро познато да им она може бити одузета у случају да се учини вероватним њена несразмерност са законитим приходима. Провере на целокупној територији Републике Србије, у условима непостојања централизоване електронске базе података о земљишту и непокретностима, могле би одузети и више месеци, при чему постоји реалан ризик од осујећења одузимања кроз располагање имовине за којом се трага. Ова чињеница јасно указује на потребу обједињавања информатичких ресурса различитих државних органа и јавних служби. Истражујући овај проблем у финансијским истрагама у Уједињеном краљевству, Levi и Osofsky су пре више од петнаест година констатовали да уколико је неопходно ручно вршити претраге сваки пут када неко постане предмет интересовања надлежних служби, време се губи на нешто што би требало да буде рутинска провера (Levi, Osofsky, 1995:49). Са жаљењем се мора констатовати чињеница да је степен информатичке опремљености у државним органима и јавним службама које су интересантне за реализацију финансијских истрага у Србији на ниском нивоу, те да у том погледу знатно заостајемо за развијеним земљама Западне Европе.

У оквиру практичног поступања ЈФИ временом се искристалисала оптимална пракса којом се истовремено настоји да се избегне предуго трајање поступка истраживања имовине, и пропусти у виду изостанка проналаска вредне имовине у поседу власника. Установљена пракса иде у правцу истраживања и прикупљања доказа о поседовању непокретности на подручју места уобичајеног кретања (пребивања и боравка) лица које

је предмет финансијске истраге, као и на локацијама које су популарне као туристичка одређишта од регионалног значаја, попут Златибора, Копаоника и сл. Раније спроведене финансијске истраге показале су да су Београд и Нови Сад такође популарне дестинације за куповину некретнина од средстава зарађених путем криминала.

С обзиром да у случајевима куповине некретнина ван подручја места пребивалишта или боравишта не постоји релевантан критеријум на основу којег би се са сигурношћу могао одредити даљи правац трагања, финансијски истражитељи тада приступају проверама кроз евиденције ЈП Телеком Србија и пет електродистрибутивних привредних друштава која се баве испоруком електричне енергије на територији Републике Србије. Истражитељи се приликом вршења криминалистичких провера руководе врло једноставним принципом који се заснива на претпоставци да у данашње време нико не борави у објектима који немају прикључак на електричну енергију, без обзира да ли је у питању стан, викендица, пословни простор или објекат неке друге намене. Приликом заснивања претплатничког односа код електродистрибутивног предузећа мора се приказати доказ о праву власништва над некретнином, који подразумева и податке о идентитету лица које је власник некретнине, као и детаљне податке о некретнини (адреса, спрат, број стана и сл.), што омогућује прецизну идентификацију непокретности на терену. Такође, и промене власништва релативно брзо се ажурирају у евиденцијама ових предузећа, с обзиром да претходни власник обично не жели да се прикључак води на његово име и да сноси финансијске обавезе које произлазе из те чињенице. Слично поступање је и код провера путем предузећа за пружање услуга фиксне телефоније. На овај начин избегава се предуго трајање поступка финансијских истраживања и истовремено се омогућује да се истражни потенцијали усмере на ону територију, односно оне некретнине у вези са којима ће резултати истраживања оправдати уложено време и труд.

Закључак

Почетна информација о власнику и имовини за коју се сумња да је стечена криминалом може доћи из широког дијапазона извора. Ипак, у већини случајева не постоји обиље прецизних информација о имовини коју поседују извршиоци кривичних дела, а суштина полицијског посла који следи у финансијским истрагама своди се углавном на различите врсте криминалистичких провера. Као посебан вид криминалистичких провера могла би се издвојити кореспонденција с надлежним државним органима, која се од претходних разликује по посредном начину предузимања. Овај вид долажења до релевантних информација подразумева значајно обраћање писаним путем државном органу, установи или другом

субјекту који располаже подацима о чињеницама занимљивим с аспекта финансијских истрага, ради њиховог достављања и каснијег коришћења у поступку истраживања и одузимања криминалне добити. Питање писмене преписке уско је везано за пожељну тајност информација.

Анализирајући досадашњи рад током финансијских истрага може се доћи до закључка да су у великом броју случајева прибављања информација на претходно описан начин достављени одговори надлежних органа и служби били нејасни, да су коришћени уско стручни термини, а није била реткост ни да су подаци представљани у форми табела које нису разумљиве лицима која не поседују специјалистичка стручна знања из те области. Изнети проблеми јасно указују на то да би практично поступање финансијских истражитеља требало да иде у правцу прецизног дефинисања захтева, како би радници пасивног субјекта финансијске истраге знали на шта да се фокусирају и тако избегну оптерећивање одговора сувишним, нерелевантним подацима. Било би корисно и прописивање обавезе пасивних субјеката финансијских истрага на достављање прецизних и јасних, аналитички обрађених података у тачно одређеном року (одређеног законом или подзаконским актом), с обзиром на уочена кашњења, упркос прокламованој хитности поступка.

У финансијским истрагама треба разликовати две врсте чињеница које су најчешће предмет доказивања, што опредељује и даље поступање финансијских истражитеља. Када се ради о чињеницама које се односе на законите приходе, у питању је ограничен круг званичних релевантних извора из којих се могу црпети овакве информације. Насупрот томе, када се ради о проверама везаним за поседовање имовине, треба имати у виду да лица из криминалног миљеа нису ничим ограничена приликом куповине покретних добара и непокретности на територији целе државе, а ни у иностранству, уколико постоје билатерални међудржавни споразуми којима је уређена ова област. За разлику од законитих прихода, ова лица немају никакав интерес да ЈФИ и јавном тужиоцу презентују податке о имовини коју поседују. Када су у питању евиденције о власништву над имовином за коју постоје централни државни регистри, ситуација је релативно повољна.

Међутим, криминалистичке провере на целокупној територији Републике Србије, у условима непостојања централизоване електронске базе података о земљишту и непокретностима, могле би трајати исувише дуго. Због тога се у оквиру практичног поступања ЈФИ временом искристалисала оптимална пракса којом се истовремено настоји да се избегне предуго трајање поступка истраживања власништва над непокретностима, и пропусти у виду изостанка проналаска вредне имовине у поседу власника. Установљена пракса ЈФИ иде у правцу истраживања и прикупљања доказа о поседовању непокретности на подручју места уобичајеног кре-

тања (пребивања и боравка) лица које је предмет финансијске истраге, као и на локацијама које су популарне као туристичка одређишта од регионалног значаја. Ове провере започињу у евиденцијама јавних предузећа која се баве пружањем различитих врста стамбено-комуналних услуга, а првенствено код електродистрибутивних предузећа и предузећа телефонског саобраћаја.

Литература

1. Алексић, Ж., Шкулић, М., (2009). *Криминалистика*, Правни факултет у Београду, Службени гласник, Београд.
2. Бановић, Б., Лајић, О., (2008). *Улога полиције у поступку утврђивања имовинске користи стечене извршењем кривичних дела*, Ревизија за криминологију и кривично право, 46(2), стр. 71-87.
3. Бановић, Б., (2002). *Обезбеђење доказа у криминалистичкој обради кривичних дела привредног криминалитета*, Виша школа унутрашњих послова, Београд.
4. Bell, R. E., (2000). *Proving the Criminal Origin of Property in Money-Laundering Prosecutions*, Journal of Money Laundering Control, 4(1), 12-25.
5. Божовић, В., (2010). *Финансијска истрага*, Семинар „Одузимање имовине проистекле из кривичног дела“, Суботица, 16. и 17. април 2010, под покровитељством OSCE – Mission to Serbia; US Department of Justice OPDAT & US Embassy of Belgrade, стр. 13-26.
6. Бошковић, Г., Маринковић, Д., (2010). *Финансијске истраге у сузбијању организованог криминала*, НБП – Журнал за криминалистику и право, 2(XV), стр. 87-100.
7. Врховшек, М., (2010). *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела у сузбијању криминала – важна карика у систему борбе против организованог криминала*, Безбедност, год. 52, бр. 2, Београд, стр. 7-41.
8. Жарковић, М., (2009). *Криминалистичка тактика*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
9. Илић, Г. П., Мајић, М., (2009). *Коментар Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*, у: Илић, Г. П., Николић, Б., Мајић, М., Мелило, Ђ., *Коментар Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела са прегледом релевантних међународних докумената, упоредноправних решења и праксе ЕСЈП*, Организација за европску безбедност и сарадњу, Мисија у Србији, Београд, стр. 42-171.
10. Јекић-Брадајић, Г., (2010). *Примена Закона о одузимању имовине проистекле из кривичног дела: позитивна и негативна искуства*, Семинар „Одузимање имовине проистекле из кривичног дела“, Суботица, 16. и 17. април 2010, под покровитељством OSCE – Mission to Serbia;

- US Department of Justice OPDAT & US Embassy of Belgrade, стр. 2-12.
11. Laudati, A., (2007). *Il sistema di contrasto alla ricchezza illecita nella legislazione europea*. International Conference on Asset Forfeiture. Belgrade: Special Prosecutor's Office Belgrade, US Department of Justice OPDAT & US Embassy of Belgrade, OSCE – Mission to Serbia.
 12. Levi, M., Osofsky, L., (1995). *Investigating, seizing and confiscating the proceeds of crime*, London: Home Office Police Department.
 13. Levi, M., [ed.] (2000). *Reversal of the burden of proof in confiscation of the proceeds of crime: a Council of Europe Best Practice Survey*. Strasbourg: Council of Europe – European Committee of Crime Problems (CDPC).
 14. Manning, G. A., (2005). *Financial Investigation and Forensic Accounting*. Boca Raton: CRC Press, Taylor & Francis Group.
 15. Northern Ireland Assembly (2001). *Proceeds of Crime*. Northern Ireland Assembly – Research and Library Services. Доступно 29. јуна 2010. на: <http://www.niassembly.gov.uk/io/research/0301.pdf>
 16. Prichard, S., (2007). *A suggested methodology for estimating the value of criminal assets available for seizure*. Organised crime: revenues, economic and social costs, and criminal assets available for seizure – Home Office Online Report 14/07 (52-77). London: Home Office.
 17. Републички завод за статистику, (2009). *Статистички годишњак Србије 2009*. Републички завод за статистику Србије, Београд.
 18. Colombo, G., (1997). *Monitoring the Assets and Lifestyles of Public Decision-Makers: Can It Be Made To Work?* Papers presented at the 8th International Anti-corruption Conference (Transparency International), http://www1.transparency.org/iacc/8th_iacc/papers/colombo.html, 22. 9. 2010.
 19. Council of Europe, (2005). *Organised crime situation report 2005 – Focus on the threat of economic crime*. Strasbourg: Council of Europe.
 20. Тањевић, Н., (2010). *Реформисање мере одузимања имовинске користи*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 158-176.
 21. Financial Action Task Force, (1997). *Evaluation of Laws and Systems in FATF Members dealing with Asset Confiscation and Provisional Measures*. Доступно 2. јула 2010. године на: <http://www.oecd.org/fatf/evaluati.htm>
 22. *Законик о кривичном поступку*, (ЗКП/01), Сл. лист СРЈ, бр. 70/01 и 68/02, и Сл. гласник РС, бр. 58/04, 85/05, 115/05, 49/07, 72/09 и 76/10.
 23. *Законик о кривичном поступку*, (ЗКП/11), Сл. гласник РС, бр. 72/11.
 24. *Закон о одузимању имовине проистекле из кривичног дела*, (ЗО-ИПКД), Сл. гласник РС, бр. 97/08.

Background Checks in Financial Investigations

Abstract: *The confiscation of crime-acquired assets, as an anti-crime measure has found full recognition in the legislations of most developed European countries in the last decade of the 20th century, as an effective way of battling organized crime. In Serbian practice, this institute is relatively new; it has been recently introduced, by the relevant normative-legal framework which was adopted more than three years ago. The mentioned framework set up a special investigating entity, the Financial Investigation Unit (FIU), as the organizational unit of the Ministry of Internal Affairs, which, under the formal command of the public prosecutor, is taking a wide range of measures and actions aimed at establishing the existence of "criminal assets". Within the powers available to the FIU, one can find mostly traditional, already known police powers along with somewhat adapted ones specific to financial investigation and designed to gather evidence or take actions that have only informal importance. The subject of exploration here are adapted measures, including primarily background checks, comprising of a complex set of actions which confirm (or deny) the initial findings of the existence of property derived from crime. The author has analyzed the initial sources of findings about the criminal origin of property and then tried to point to the specifics of these checks in financial investigations, both in the form and contents, as well as in terms of standards that are established in this area and have marked the previous work of this investigation subject (FIU).*

Key words: *assets derived from crime, confiscation of criminal profits, financial investigation, Financial Investigation Unit, background checks.*